

Programa Compartim de gestió del coneixement del Departament de Justícia

Desenvolupament de la creativitat

Monitors artístics de centres penitenciaris de Catalunya

Novembre 2009

Programa Compartim de gestió del coneixement del Departament de Justícia

Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada

Comunitat Monitors artístics de centres penitenciaris de Catalunya

Novembre de 2009

Avís legal

Aquesta obra està subjecta a una llicència Reconeixement 3.0 de Creative Commons. Se'n permet la reproducció, la distribució, la comunicació pública i la transformació per generar una obra derivada, sense cap restricció sempre que se'n citi el titular dels drets (Generalitat de Catalunya. Departament de Justícia). La llicència completa es pot consultar a <http://creativecommons.org/licenses/by/3.0/es/legalcode.ca>

© Generalitat de Catalunya
Departament de Justícia
www.gencat.cat/justicia

Índex

1. Presentació	2
1.1 Antecedents	2
1.2 Informació	2
2. Objectius generals	4
3. Objectius específics	4
4. Tallers amb experts	5
4.1 Teatre i presó	5
4.2 Taller de sons	7
5. Treballs realitzats	9
5.1 Reflexió teòrica sobre Betty Edwards	9
5.2 Desenvolupament de la creativitat	13
6. Annex	22
6.1 Bibliografia	22
6.2 Llocs web d'interès	22

Components del grup de treball: Teresa Alférez, Anna Boria, Oriol Bosch, Agustín Jiménez, Sònia Marco i Marlene Vite

1. Presentació

1.1. Antecedents

És a partir d'un curs que s'imparteix al CEJFE sobre la metodologia de treball de la Betty Edwards que comencem a aprendre tècniques i eines per millorar el desenvolupament de la creativitat.

Es decideix començar a investigar i a treballar-hi. Prenem la Betty Edwards com a referent, però no com a única referència. Després ampliarem els punts principals de treball més enllà del dibuix (com feia la Betty Edwards) per tal d'estudiar les diferents disciplines que es desenvolupen dins el col·lectiu de monitors, com la música o el teatre.

1.2. Informació

Marc teòric

Prenem com a marc de referència la didàctica de la Betty Edwards sobre la creativitat i l'expressió artística.

Didàctica. Vida i obra de Betty Edwards

Betty Edwards neix el 1926 a San Francisco, Califòrnia. És professora d'art a Amèrica i autora de diferents llibres. El més conegut, escrit l'any 1979, és *Dibuixar amb la banda dreta del cervell*. Ha estat impartint classes i fent recerca a la Universitat Estatal de Califòrnia fins a la dècada dels 90. A partir de llavors funda The Center for the Educational Applications of Brain Hemisphere Research.

Es llicencia en art a la Universitat de Califòrnia, Los Angeles (UCLA, 1947), i fa un màster en art a la Universitat Estatal de Califòrnia, Northridge, i un doctorat en art, educació i psicologia a UCLA, 1978.

Entre les seves publicacions més destacables trobem: *Dibuixar amb la banda dreta del cervell*, 1979 (revisada i reimpressa el 1989 i el 1992), Penguin Putnam; *Dibuixar amb l'artista interior*, 1986, Simon & Schuster; *Dibuixant amb la banda dreta del cervell, llibre de treballs*, 1998, Penguin Putnam; i *Color: Dominant l'art de barrejar colors*, 2004, Penguin Putnam.

Dibuixant amb la banda dreta del cervell conté moltes eines de dibuix, materials i vídeos per ensenyar a dibuixar i ha servit de text didàctic de referència a moltes escoles d'art. Ha estat traduït i publicat en diverses llengües: francès, espanyol, alemany i japonès.

Tota la seva experiència com a professora està relacionada amb l'art: dibuix, pintura, història de l'art, formant professorat en art i teoria del color. A més a més, ha anat ensenyant les seves tècniques de dibuix i els seus treballs arreu del món, i, alhora, ha fet

consultes a corporacions nacionals i internacionals per resoldre i millorar els seus problemes de creació.

Betty Edwards té un fill i una filla i dues nétes. A banda de l'art, té altres interessos com ara la jardineria, la cuina i la lectura. Actualment viu a prop de Sant Diego, Califòrnia.

Teories sobre dibuix i la funció cerebral

Edwards fa servir les cerques del cervell com a principi organitzatiu per al seu sistema de treball i es guia especialment per l'hemisferi cerebral i la investigació sobre la seva divisió, que suggereix que els dos hemisferis del cervell tenen funcions diferents (veieu [Lateralization of brain function](#)). I proposa exercicis per conduir les habilitats creatives a la banda dreta del cervell, com a oposades a l'analítica i la lògica de la banda esquerra.

Ha venut milions d'exemplars dels seus llibres i innumbrables lectors hi han trobat exercicis i tècniques per treballar seguint el seu sistema i fent efectives les tècniques bàsiques per ensenyar els principis bàsics del dibuix i millorar les habilitats en aquesta matèria a persones que no mostraven cap aptitud per dibuixar. Un avantatge de la pràctica d'aquest mètode d'ensenyament és que, mentre els exercicis de dibuix estan basats en tècniques clàssiques, Edwards proposa noves vies més ràpides i fàcils per aprendre a dibuixar.

Dues vies de coneixement

“Tu tens dos cervells: el dret i l'esquerre. Els científics moderns ara saben que el cervell esquerre és la nostra part racional i verbal. Aquesta part pensa serialment i converteix els pensaments en lletres, nombres i paraules... La part dreta del cervell és la no verbal i la part intuïtiva, i pensa amb imatges, patrons i es compon de coses en general i no comprèn reduccions, nombres, lletres o paraules.”

Richard Bergland, *The Fabric of Mind*. Viking Penguin, Inc., New York 1985, pàg. 1

Betty Edwards ha fet servir els termes *L-Mode* and *R-Mode* per designar dues formes de coneixement -el verbal, mode analític, i el visual, mode de percepció. L'*L-mode* és una manera de pensar pas a pas, fent servir paraules, nombres i altres símbols, ordenant el pensament en seqüències, com ara les paraules d'una frase. L'*R-mode*, d'altra banda, fa servir la informació visual i no va processant pas a pas, com passa, per exemple, quan reconeixem la cara d'un amic.

Moltes activitats es desenvolupen fent servir aquests dos modes alhora, cadascun amb les seves funcions especials, però altres activitats només en requereixen un de sol, sense interferències amb l'altre mode. Una d'aquestes activitats és el dibuix.

Aprendre a dibuixar significa, paradoxalment, fer una activitat pròpia de l'*L-mode* en *R-mode*.

Quan la Betty Edwards va publicar per primer cop el seu llibre l'any 1979, ja va aparèixer a la llista de *best sellers* del *New York Times* amb més de 2,5 milions d'exemplars venuts. La seva obra ha estat traduïda a 13 llengües i és el llibre per aprendre a dibuixar que ha tingut més difusió mundial. El seu nou llibre, *Color: dominant l'art de barrejar colors*, va ser publicat el 2004 i s'ha convertit en una obra de referència per a l'assignatura. La principal premissa d'aquest mètode de treball és que no és necessari tenir talent per dibuixar. Molts alumnes canvien la seva percepció sobre ells mateixos i se senten persones creatives, amb sensibilitat artística. Si t'agrada dibuixar i penses que tens talent, però et falta adquirir la tècnica i millorar el nivell, aquestes obres seran bàsiques per al teu aprenentatge. Si, a més, ets un artista professional, poden ajudar-te a treballar les habilitats que et permetran potenciar la teva qualitat artística.

Un cop has après a dibuixar, aquest coneixement et serà molt útil per reproduir imatges reals o mentals, de manera que t'ajudi també a gravar o expressar els teus pensaments. La majoria de pintors abstractes del segle XX que semblava que dibuixaven i pintaven seguint la moda, van haver d'aprendre a dibuixar de manera "realista" abans de poder fer el canvi a la pintura abstracta. Picasso, Willem de Kooning, Matisse, Mondrian i Jackson Pollock són alguns dels exemples de grans pintors abstractes que primer van aprendre del dibuix "realista".

2. Objectius generals

- Reflexionar sobre el concepte de *creativitat* i el seu procés.
- Treballar experiències d'experts relacionades amb processos creatius.

3. Objectius específics

- Situar les teories i les idees treballades de manera general en el context específic dels tallers d'arts plàstiques dels centres penitenciaris.
- Elaborar treballs relacionats amb la creativitat i fer reflexions sobre el tema.
- Treballar els conceptes i processos estudiats durant l'activitat quotidiana als tallers dels centres.

4. Tallers amb experts

4.1. Teatre i presó

El teatre com a eina de treball i reflexió a la societat. Annette Henneman

El 27 de novembre de 2007 es pronuncia al CEJFE una conferència sobre el teatre i la presó com a eina de treball amb interns que presenten conductes delictives i, sobretot, perilloses. La traducció serà a càrrec de Yamile Lanchas.

Anette Henneman va néixer a Holanda, on va estudiar a l'Academy of Expression and Communication. Es va traslladar a Volterra, Itàlia, per treballar amb L'Aventura, un grup que segueix el mètode de Grotowski, i, després, amb Armando Punzo, fent teatre a la presó d'alta seguretat de Volterra. Va crear el grup Teatro di Nascosto (teatre ocult) juntament amb Gianni Calastri, que s'ha especialitzat en els darrers anys en l'anomenat *teatre reportatge*, que explica històries de gent que no té veu pròpia, convivint i treballant amb gent pobre del Kurdistan o els sense sostre de Calcuta i Roma.

El seu darrer projecte és "*Refugees*", una trobada en què han participat 100 persones de diferents països europeus, actors professionals del Teatro di Nascosto i refugiats de diferents països.

La conferència va donar a conèixer el treball que la Sra. Henneman ha anat desenvolupant durant anys, tant a la presó d'alta seguretat de Volterra com en l'entorn d'exiliats, refugiats i víctimes de la guerra d'Iraq i Kurdistan. A més, va compartir amb els participants eines concretes i experiències amb la idea de poder-les continuar desenvolupant més endavant a través de la seva pròpia via d'investigació en el camp del treball social a l'interior de les presons i amb els més desafavorits.

La conferència es va centrar principalment en el procediment i les tècniques per fer servir el teatre com a eina de treball i de reflexió per a la societat. Es van plantejar idees com el teatre reportatge o el teatre a la guerra i el treball teatral a les presons, amb immigrants i refugiats.

Tot seguit traduïm el resum de la ponència (versió original en anglès):

La presó de Volterra és una presó d'homes d'alta seguretat on només hi ha presoners amb condemna definitiva que no sortiran en llibertat abans de sis anys. El primer cop que vaig conèixer aquesta presó va ser a través d'Armando Punzo, que estava fent el monòleg *Etty Hillesum* amb reclusos, dirigit per ell mateix, i en el qual jo també vaig actuar.

Després d'aquesta experiència, Armando Punzo i jo vam continuar el seu treball amb els presoners de Volterra i vam crear a Itàlia la famosa companyia La compagnia della Fortezza, que es va traslladar a la fortalesa, ja que la presó està situada en una fortalesa de l'Edat Mitjana, en la qual encara es pot veure una cel·la des d'un forat a la teulada perquè hi entri l'aire i la llum.

El meu treball a la companyia en aquell moment, Teatro di Nascosto-Hidden Theatre, es basava en el teatre reportatge, donant veu a les històries reals i a persones que no tenien veu. Penso que, després d'un temps treballant a la presó, tenia l'enorme necessitat de fer sentir la veu dels presoners i crear la vinculació d'aquesta inexistent possibilitat amb el món de fora.

La companyia es va fer famosa i vam començar a fer *tours* i a actuar en grans teatres d'Itàlia. Fins i tot ens van guardonar amb el Premio Ubu per la millor actuació de l'any. Però al principi el treball va ser amb mi mateixa, per trobar una via que em permetés treballar amb gent que havien estat assassins de la Camorra, traficants de droga, condemnats per crims molt greus com ara matar la dona... i acceptar-los tal com eren. El meu treball va ser dur, llarg i intens, cada dia, matí i tarda, durant vuit anys.

La idea bàsica era crear una companyia amb actors reals, aplaudits pel públic no solament perquè es tractava d'un projecte social, i, a més, fer que els presoners participessin en activitats. L'element fonamental havia de ser la qualitat de l'obra i dels actors. I la base del treball, per a mi, era crear un sentit de llibertat dins d'un sistema en què aquest valor no existeix.

Al matí feia un treball intens d'entrenament de la veu i a la tarda, d'improvisació, juntament amb Armando Punzo. Tots dos vam escollir, especialment a l'inici de les obres, els dialectes de les parles dels participants ja que una majoria procedia del sud d'Itàlia: Nàpols, Sicília, Calàbria... regions amb un alt percentatge de persones relacionades amb la màfia. Alguns d'ells eren analfabets i, quan volien llegir el text, també havien d'aprendre a llegir el text, entendre què vol dir un punt o una coma per donar ritme, fer una pausa...

En aquell moment la presència d'estrangers a les presons italianes havia crescut enormement i, com que també participaven en les obres, vam començar a parlar amb ells en una altra llengua. Vam haver de crear hàbits i solucionar problemes; el treball era realment dur en alguns moments (hi havia una dona holandesa guiant homes del sud d'Itàlia). Va ser difícil al principi convèncer els participants que el treball regular era necessari per tal d'aconseguir bons resultats teatrals. A les improvisacions van sorgir les reaccions emocionals. Volien mantenir les relacions jerarquitzades de la presó en el treball teatral; al principi va ser difícil que assumissin diferents rols.

Però vaig gaudir del treball, i això va ser molt important per al desenvolupament de la meva vida professional. El treball diari en el teatre dona la possibilitat de desenvolupar les habilitats reals dels actors i de construir habilitats físiques i teatrals per convertir-se en actors professionals.

4.2. Taller de sons

Es va fer al Convent de Sant Agustí al juliol de 2008. El taller va començar amb la presentació d'una sèrie d'instruments realitzats amb elements procedents del reciclatge, com ara tubs corrugats de diferents mides, canyes, gots de plàstic d'un sol ús, taps de garrafes d'aigua de 5 litres, cinta aïllant, globus, ampolles de xampú buides, palanganes amb aigua, plàstic de bombolles, plàstics grans.

Ens mostra els instruments que ha fet ell, el mestre, i ens ensenya a tocar-los.

- Una espècie de bateria gran amb un tub corrugat d'uns 30-40 cm de diàmetre recolzat en unes potes de ferro a manera de bateria. Es pot tocar de dues maneres diferents: com una bateria amb unes baquetes o rasant el tub amb algun element. S'aconsegueixen d'aquesta manera dos tipus de sons diferents:
- Maraques.
- Flautes amb tub corrugat també.

Comencem a fer un taller a partir de temes:

1. Animals

Granota

- Amb un tub corrugat d'uns 6 cm de diàmetre, en tallem un tros d'uns 10 cm de llarg.
- Agafem un tap de plàstic de garrafa d'aigua.
- Rasquem de dins cap a fora i fa el soroll de la granota.

Elefant

- Agafem un tub corrugat d'uns 3 cm de diàmetre i en tallem un tros d'uns 30 cm de llarg.
- Fem una mena d'"o" deixant una mica de tub per dalt i per baix.
- Ajuntem amb cinta aïllant les dues parts allà on s'uneixen.
- Si bufem per un dels extrems, fa el so de l'elefant.

Ànec

- Agafem una canya buida per dins.
- Agafem un tub de plàstic de les obres mateix, d'1 cm de gruix, que no estigui foradat pel mig.

- Llimem el plàstic de manera que s'aplani per un dels costats fins que quedi reduït a la meitat del gruix de l'orifici de la canya.
- La inserim fent una mica de pressió ja que quedarà justa.
- Agafem un got de plàstic d'un sol ús i li tallem una "T" a la part del cul on fa cantonada amb el cos del got.
- Enganxem aquesta "T" a l'altra part de la canya deixant que el pal de la "T" tapi una mica el forat de la canya i enganxem la part transversal de la "T" al cos de la canya amb cinta aïllant.
- Ja podem bufar per la part del plàstic de l'obra i ens farà la vibració del so de l'ànec.

2. Mar

Gavines

- Agafem ampolles de xampú o de gel de 750 ml buides i les tallem per la meitat.
- Ens quedem amb la part que té l'orifici per on surt el gel.
- Omplim d'aigua una palangana i l'ampolla, l'enfonsem per la part tallada tocant l'aigua.
- Pugem i baixem l'ampolla submergida sense arribar mai a treure-la del tot de l'aigua i ens farà el so de la gavina.

Mar

- Entre quatre o cinc persones agafem un plàstic molt gran i el movem per fer el soroll de les onades.

3. Festa de Sant Joan

Traca

- Pengem una corda de banda a banda de l'habitació.
- De la corda, hi pengem globus inflats.
- Ens col·loquem unes 10 o 12 persones a sota i, amb unes agulles, els petem tots alhora.

Petards

- Estenem a terra un plàstic de bombolles molt gran.
- Passem unes quantes persones (com més millor) per sobre del plàstic i saltem.
- Farà el soroll dels petards.

Si ho fem tot alhora, podem fer un final de festa grandios.

5. Treballs realitzats

5.1. Reflexió teòrica a partir del llibre de Betty Edwards

Betty Edwards. Aprender a dibujar con el lado derecho del cerebro. Ed. Blume

“Ahora sabemos que a pesar de nuestra normal sensación de ser una sola persona, un solo ser, nuestro cerebro es doble, y cada mitad tiene su propia manera de conocer, su propia manera de percibir la realidad”

Betty Edwards, *Aprender a dibujar con el lado derecho del cerebro*. Ed. Lumen, 1989, pàg. 47

A diferència del cervell dels animals, el cervell humà no és simètric. Els seus dos hemisferis compleixen funcions diferents i a la complicadíssima xarxa de connexions que s'estableix entre ambdós sorgeix la interpretació de la realitat i l'espai a través dels diferents llenguatges i símbols. Aquesta asimetria cerebral és la base dels estudis que realitza Betty Edwards i que culminen amb la implementació d'un mètode que permet aprendre a dibuixar com una forma natural d'expressió de les habilitats del cervell dret a l'abast de tothom. Per a ella, qualsevol persona normal té la capacitat de dibuixar, de la mateixa manera que la té per llegir i escriure, i no només això, sinó que remarca la importància d'aquesta activitat per al desenvolupament de la nostra creativitat.

“Las personas creativas han reconocido las diferencias entre el proceso de reunir información y el de transformarla creativamente. Los últimos descubrimientos sobre el funcionamiento del cerebro comienzan a arrojar luz sobre este proceso dual. Conocer ambos lados del cerebro es un paso importante para liberar nuestro potencial creativo”

Betty Edwards, ob cit, pàg. 42

En aquest llibre l'autora comenta com, a partir de l'observació d'algunes patologies, s'han anat precisant quines funcions són pròpies de l'activitat de cada hemisferi. Sabem que la funció del llenguatge, per exemple, pertany fonamentalment a l'hemisferi esquerre, així com totes les activitats de tipus racional, matemàtic, temporal i lineal, altament valorades per l'ésser humà fins al punt que l'hemisferi dret (holístic, espacial, atemporal...) va ser considerat fins fa molt poc temps com a subordinat de l'esquerre.

Cervell i biologia

Vist des de dalt, el cervell humà recorda l'aspecte d'una nou i, com a tal, presenta dues meitats arrodonides i connectades al mig. Aquestes dues meitats s'anomenen hemisferi dret i hemisferi esquerre.

El sistema nerviós està connectat al cervell mitjançant una connexió creuada, de manera que l'hemisferi dret controla la banda esquerra del cos i viceversa. S'ha descobert que la funció del llenguatge i les capacitats relacionades amb el pensament enraonat estan localitzades en el cervell esquerre, que durant molt de temps es va considerar dominant, mentre que es creia que la meitat dreta estava menys evolucionada.

A més, es desconeixien les funcions d'un cable nerviós que connecta els dos hemisferis i que es diu *corpus callosum*. S'ha comprovat que aquest cable serveix per comunicar els dos hemisferis i permet la transmissió de la memòria i l'aprenentatge. S'ha vist també que, si es talla aquesta connexió quirúrgicament, les dues meitats del cervell funcionen de forma independent.

Uns estudis fets als anys seixanta van comprovar que ambdós hemisferis intervenen en les funcions de coneixement elevades, encara que cada meitat del cervell estigui especialitzada d'una manera complementària en diferents formes de pensament, i ambdues són molt complexes.

El Doctor Sperry, Premi Nobel de medicina l'any 1981, i els seus col·laboradors de l'Institut Californià de Tecnologia van treballar amb un petit grup de pacients de cervell dividit. Eren persones greument incapacitades a causa de trastorns epilèptics que afectaven ambdós hemisferis. Com a últim recurs, després de fracassar la resta de mesures, es va interrompre la transmissió d'atac als dos hemisferis mitjançant una operació quirúrgica consistent a tallar el *corpus callosum*, de forma que s'aïllava un hemisferi de l'altre. D'aquesta manera, es va aconseguir reduir els atacs epilèptics i no es van observar canvis en els hàbits i conductes de les persones, fet que va donar peu a noves investigacions.

A través d'aquestes investigacions es va descobrir que, quan es demanava als pacients respostes a informació visual o tàctil, l'hemisferi dret de diferents pacients mostrava una capacitat considerable d'actuació precisa. Posteriorment, es va concloure que el processament del cervell dret és ràpid, complex, totalitzador, espacial, perceptiu, i que aquest procés no solament és diferent, sinó de complexitat comparable a la del mode verbal i analític del cervell esquerre.

L'hemisferi esquerre té un sistema de pensament lineal; és el pensament basat en el llenguatge, està especialitzat en la lògica i l'analítica. Nomenar i categoritzar són la seva especialitat principal. És excel·lent per a l'abstracció simbòlica, els idiomes, la lectura, l'escriptura o l'aritmètica. En general, el sistema de pensament lineal té tendència a fer les coses per fases, parteix de regles generals i redueix l'experiència a conceptes compatibles amb aquest estil de coneixement. També té preferència pel pensament clar, lògic i seqüencial, no complicat amb paradoxes o ambigüitats. Potser perquè la nostra cultura general tendeix a emfatitzar el pensament esquerre, es veu com una fita el fet de fer servir paraules, símbols i abstraccions que fan més fàcils molts aspectes de la vida moderna i, sobretot, responen a les necessitats de comunicació entre persones de diferents cultures i llengües.

Contrastant amb el mode esquerre, el mode dret del cervell funciona de manera no verbal, especialitzat en la informació de posicionament, visual i espacial. Té un estil de processament no lineal, no seqüencial i fa servir, en canvi, processos simultanis de reconeixement i síntesi de la informació captada, mirant-ho tot a la vegada. És per això que es diu que és *holístic*, terme derivat d'*holos*, que vol dir *tot*. Tendeix a establir relacions entre coses no relacionades i a buscar parts per tal que, ajuntades, formin un tot. Les seves preferències se centren en la informació de posicionament, buscant els patrons o relacions que satisfacin els requeriments de la percepció visual i els donin un ordre espacial i coherència. Així mateix, engloba la complexitat, l'ambigüitat, les paradoxes i les metàfores, potser perquè manca de l'aspecte del mode esquerre, que tendeix a les regles generals i es resisteix al coneixement ambigu. Un bon exemple del funcionament del mode dret a la vida quotidiana és la conducció per la carretera: cal processar la informació ràpidament i fer canvis simultanis d'informació visual i de posicionament.

Com a resultat d'aquestes recerques, ara sabem que, encara que siguem un sol ésser, els nostres cervells són dobles i cada meitat té la seva forma de coneixement, la seva pròpia manera de percebre la realitat externa. Podríem dir que, en certa manera, cadascú té dues ments, dues consciències connectades i integrades mitjançant un cable de fibres nervioses que uneixen els dos hemisferis.

D'aquesta manera, segons l'autora, "mentre l'hemisferi esquerre es comporta de forma lògica, verbal, temporal, analítica i concreta, el dret és l'encarregat de les percepcions espacials, no temporals, sintètiques, no analítiques, sinó perceptives. La creativitat seria, doncs, la capacitat d'un cervell per arribar a noves conclusions i resoldre problemes de manera original. La major o menor creativitat es relaciona amb les característiques lògiques i la comunicació entre els dos cervells, que no són més que els nostres hemisferis cerebrals".

De tota manera, les nostres escoles prioritzen les habilitats bàsiques de l'hemisferi esquerre, mentre que l'hemisferi dret es desenvolupa sol en el millor dels casos. Hem programat escoles per al nen mitjà; estem educant mig home, s'està deixant de banda una cosa important: mig cervell, amb habilitats i funcionament indispensables per al desenvolupament del potencial creatiu.

Aquesta dualitat de visions i de percepcions de la realitat ja havia estat intuïda fa temps per la humanitat; potser l'home antic posseïa una major connexió i treballava amb ambdós cervells de manera simultània amb una percepció de la realitat diferent a l'actual, en què la racionalitat ha pres el protagonisme a la categorització i interpretació del món.

Partint d'aquestes dades, la doctora Betty Edwards ens proposa un mètode pedagògic que precisament ens ajuda a desenvolupar les habilitats de l'hemisferi dret, a través d'un curs que busca implementar estratègies que alliberin el seu potencial. El dibuix és una eina molt important per a l'expressió d'aquest hemisferi, així com el llenguatge ho és per

a l'esquerre. De la mateixa manera, l'autora defensa que aprendre a dibuixar és tan bàsic i normal com aprendre a parlar i escriure, i ho demostra a través de les lliçons que ens presenta a cada capítol.

S'ha vist també que, al llarg de la nostra formació, el desenvolupament del potencial creatiu va experimentant frustracions i és necessari recuperar els processos naturals perduts o bloquejats. La creativitat, segons la doctora Edwards, s'aconsegueix quan ambdós hemisferis es troben en un nivell de desenvolupament similar.

"En un medio favorable todo individuo puede ser creativo, pues existe una creatividad presente en cada situación vital. Todo aquel que se anime a imaginar más allá de sí mismo, que tenga coraje para adentrarse en lo ignorado o desconocido, cruzará las barreras de la "región de la mente" y se abrirá camino a lo nuevo, lo diferente, lo creador. El impulso creativo es una energía vital que nace de la necesidad trascendente de comunicarnos con nosotros mismos y con el universo todo, el impulso para existir. La palabra creatividad tiene su raíz en la voz latina creare, que significa dar a luz, engendrar, producir. Todo acto creativo constituye una apertura nueva, un nacimiento, una superación: un acto de amor."

(...)

"Nunca es demasiado tarde..."

Me preguntas cómo encontrar el espíritu del arte. Mirando un árbol con paciencia, caminando descalzo por la hierba, tocando, oliendo, acariciando, preparando una armoniosa comida, "danzando" el sonido de la lluvia, llorando y riendo, fomentando el pensamiento divergente, equivocándose, errando y volviendo a empezar, permaneciendo en silencio... Nunca es demasiado tarde para la flexibilidad y la fluidez..."

Egberto Gismonti, *Música transpersonal*. Ed. Blume, 1991

L'obertura i la llibertat afavoreixen l'originalitat, l'experimentació, la iniciativa, la descoberta, la creació d'un "nou món". Una vegada es desenvolupa la creativitat en un camp, es poden traslladar les diferents habilitats a altres àrees amb facilitat.

Us proposem endinsar-vos en la lectura d'aquest llibre, publicat per l'editorial Blume, que segurament us agradarà, i esperem que us ajudi a desenvolupar la creativitat. Pensem que serà una eina vàlida per a la vostra labor pedagògica.

5.2 Desenvolupament de la creativitat. De la teoria a la pràctica

“La creatividad es todo aquello que nos han castrado para impedir que nuestra curiosidad innata nos lleve a descubrir que otro mundo fantástico es posible. Nuestra obligación es desarrollarla, promoverla y potenciarla para hacer realidad ese mundo.”

Introducció

En aquest treball pretenem apropar-nos al desenvolupament de la creativitat des de la nostra experiència als tallers artístics dels centres penitenciaris, establint els nexes amb les diferents teories que existeixen. Contrastarem els elements comuns amb els diferents buscant els elements que ens defineixin i ens particularitzin, en el marc global de l'ensenyament i, concretament, en l'àmbit de l'ensenyament artístic en alguns entorns específics.

Objectius de la investigació

- Determinar com es defineix i com s'aplica la creativitat artística a l'ensenyament.
- Estudiar la complexitat o la facilitat de què disposem en el nostre context penitenciarí per a l'aplicació de l'ensenyament d'activitats creatives.
- Analitzar els procediments aplicats per a la seva avaluació i per a la creació de nous models d'intervenció.

Definició de creativitat

Definim inicialment la creativitat com *la capacitat humana de pensar solucions innovadores a problemes i situacions concretes* i, incidint una mica més, seria *l'ús de la imaginació per respondre a necessitats específiques, desenvolupant i produint elements nous amb els quals donar-los solució.*

Una segona definició interessant ens diu que és: *la capacitat que ens permet imaginar, projectar idees i plantejar problemes més enllà de la normalitat, buscant solucions que aportin i beneficiïn el conjunt de la societat o, simplement, produeixin una satisfacció particular al creador i al grup humà que s'identifiqui amb allò creat o postulat.*

El principi de la inutilitat creativa

Es tracta de desenvolupar idees i teories capaces de qüestionar models tradicionals des de la suposada inutilitat dels seus continguts, o des de perspectives absurdes, buscant la relativització i la fi de l'ortodòxia.

En el camp artístic esdevindria una provocació envers els valors tradicionals amb la recerca de la inspiració mitjançant l'atzar o l'absurd, com a procediment en si mateix sense objectius predeterminats i resultats casuals.

Aquest principi ens afavoreix notablement pel que fa a la pràctica de l'ensenyament perquè ens permet plantejar la creativitat no solament com un element d'expressió concreta aplicada a fins específics, sinó també com un element d'expressió abstracta que ens pot portar a conclusions artístiques d'interès. En aquest camp trobem, al segle XX, notables exemples d'artistes i corrents d'avantguarda com el surrealisme, l'art brut, l'abstracció, les màquines inútils dels començaments del pop art, etc.

Metodologia

Metodològicament aquest treball es durà a terme a partir de l'aplicació del mètode qualitatiu que ens permeti fer un estudi detallat de tots els elements que formen part de l'experiència: els alumnes (les seves creences, interessos, motivacions...), els docents (la seva formació, motivació, planificació, creences...), els recursos, la institució, etc., a partir d'un esquema simplificat com a punt de partida.

Observació de tallers

- Anàlisi.
- Preparació del docent.

Entrevista a monitors

- Exploració de coneixements.
- Experiència.
- Creences sobre la creativitat.

Entrevista i enquesta als alumnes

- Motivació.
- Aprofitament.

Recursos i pressupost

La institució i el seu programa d'intervenció artística

Actitud creativa

En el camp de l'ensenyament artístic és imprescindible estudiar l'actitud, tant de qui aprèn com de qui ensenya, ja que determina la relació que existirà en qualsevol projecte que es pretengui desenvolupar. Amb aquest estudi ens apropem al que considerem que han de ser valors positius i negatius i intentem detectar els elements negatius que poden afectar la realització dels objectius i les expectatives previstes. Pensem que un bon punt de partida podria ser el plantejament dels punts següents:

Actitud creativa del docent

- Fer servir un gran ventall de matèries i materials.
- Generar confiança i facilitar que l'alumne confii en ell mateix.
- Promoure la comunicació.
- Estimular la recerca de solucions.
- Afavorir la cooperació grupal.
- Donar suport a les iniciatives.
- Estimular la imaginació, la fantasia.

Actitud creativa de l'alumne

- Curiositat.
- Imaginació.
- Confiança.
- Capacitat d'exploració no dispersa.
- Capacitat de síntesi.
- Bon humor
- Flexibilitat
- Sensibilitat.

Riscos per a l'ensenyament de la creativitat

- Subestimar la capacitat de l'alumne.
- Anticipar el final creatiu de l'alumne.
- Posar el treball de l'alumne al servei de la seva pròpia creativitat.
- Posar límits als camins creatius en comptes d'obrir-los.
- Oblidar-se del paper de receptor i conductor de les idees.
- Limitar la transmissió dels coneixements i experiències creatives.
- Ser autoritari o egocèntric.

Experiència pràctica

Taller de pintura i dibuix al Centre Penitenciari de Joves

Aquest taller es va realitzar al Centre Penitenciari de Joves i l'hem fet servir com a element d'anàlisi per tal de buscar un model d'intervenció a l'ensenyament que s'imparteix als tallers artístics dels centres penitenciaris. Pensem que l'experiència pot servir com a model metodològic, no exclouent, aplicable a les diferents disciplines i monitors.

Té la particularitat de ser analitzat a posteriori. Es va fer servir el material elaborat i l'experiència de treball des de l'inici del projecte per tal d'anar construint el model.

Perfil de l'alumne

- Jove de 17 a 22 anys.
- Marginal i delinqüent.
- Sense estudis o amb baix nivell escolar.
- Amb toxicomanies freqüents.
- Amb dèficit d'atenció.
- Amb nerviosisme.

Perfil creatiu

- Creatiu–no motivat.
- Motivat–no creatiu.
- Creatiu–motivats.

- No creatiu—no motivat.

Objectius

- *Generals*: Participar com a grup i com a centre penitenciari en un concurs artístic.
- *Específics*: Elaborar un logotip i un cartell per a la Biennal d'art dels tallers artístics dels centres penitenciaris de Catalunya.

Dinàmiques de treball aplicades

Grupal

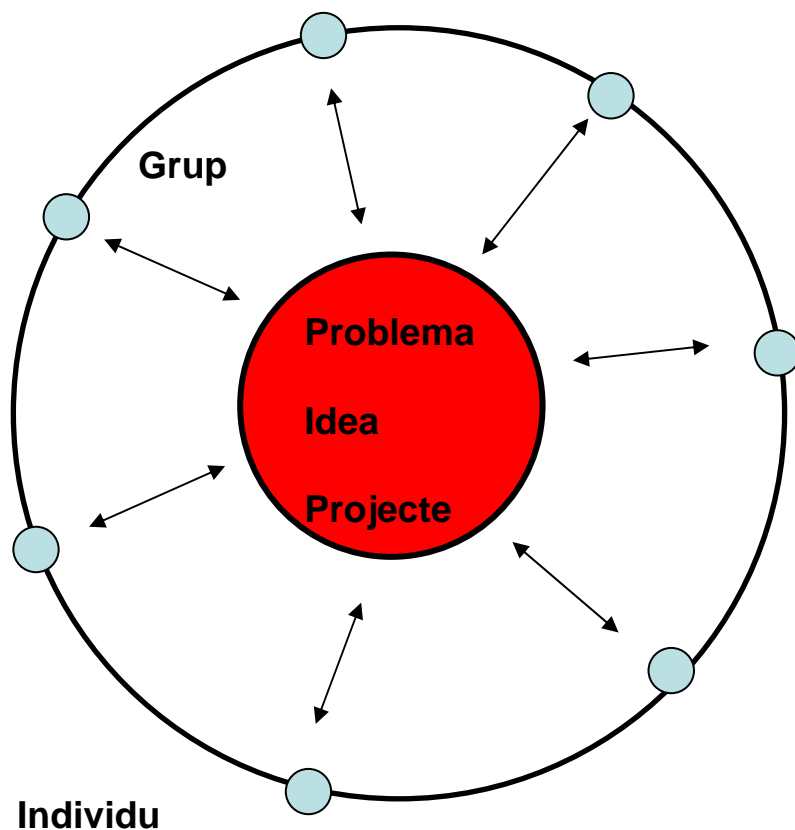
- Motivació del grup.
- Formació d'equips.
- Creació de subgrups.
- Foment del sentit de pertinença.

Individual

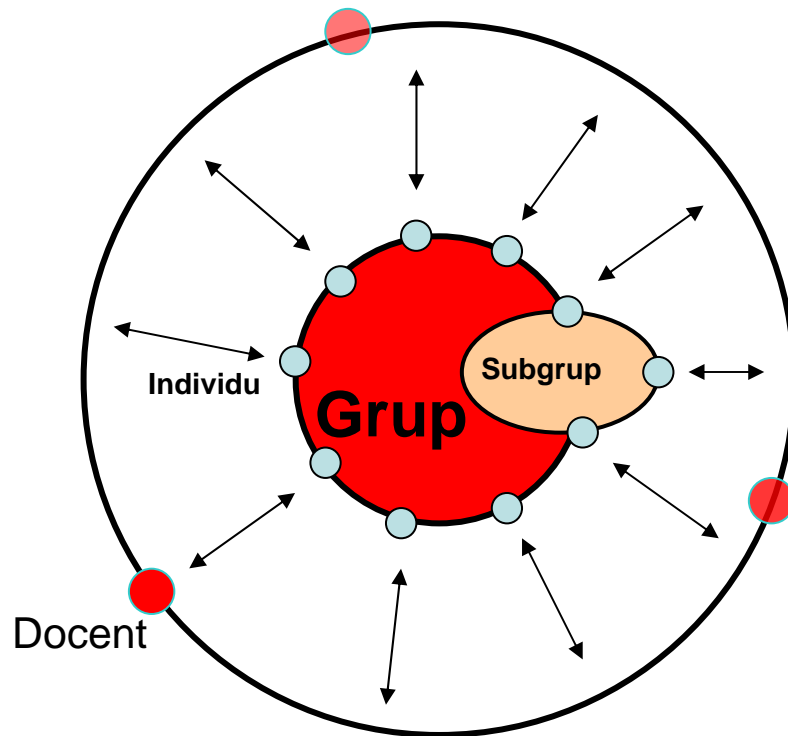
- Plantejament d'un repte personal.
- Foment del sentiment de l'alumne de ser una part important del grup.
- Reforçament de l'autoestima i la seguretat de l'alumne.

De l'anàlisi d'aquesta intervenció, grupal i individual, hem dissenyat un gràfic per tal d'explicar la intervenció del docent i la interacció del grup i els seus components. Així, podem dir que:

Diagrama de rotació

El **grup** gira entorn al problema i proposa solucions i idees. Aplicat a la primera part del desenvolupament del treball, es fa servir per tal que el grup interaccioni, reflexioni, discuteixi i doni idees i iniciatives per trobar una solució. És el moment de **l'autonomia del grup**.

Diagrama de translació

El docent gira entorn al grup, atenent els individus amb les seves idees. Aquest model permet la interacció de tots els membres, fins i tot del docent, tant pel que fa al plantejament del problema com a la recerca de les solucions més adients. És el moment del consens del grup.

Etapes aplicades al desenvolupament del treball

Aplicació pràctica. Elaboració d'un logotip i un cartell

Formulació del problema

- Concurs d'idees per a un esdeveniment (la biennial d'art); homenatge a un artista (Jorge Oteiza).
- Explicació teòrica: idees generals i específiques que requereix la feina. Presentació de l'artista i de la seva obra. Projectió de diapositives. Definició del logotip, marca comercial, imatge cultural, representació gràfica.
- Explicació pràctica: eines i mètodes que es fan servir, tècniques de dibuix, collage, pintura sobre paper, paper retallat, positiu-negatiu d'imatge, etc.

Preparació

Pluja d'idees: dubtes, interrogants, suggeriments; esbossos i primers dibuixos; tècniques experimentals.

Avaluació

Recerca de la solució o solucions adients.

Realització

Definició de la feina acabada, del producte o idea.

Conclusió

Presentació del projecte final. Discussió sobre el procés i el resultat. Crítica i autocrítica. Valoració de les aportacions, esforços, participació, etc.

Objectiu aconseguit

Premi del logotip

Conclusió general

De tot el que hem vist fins ara, podem concloure que, aplicant un model d'intervenció encertat, podem desenvolupar la nostra feina amb més possibilitats d'èxit. De tota manera, no podem pensar que l'objectiu final era aconseguir el premi, sinó que aquest interès era part de la motivació. En aquest sentit, encara que el premi era concedit a l'intern a títol individual, el grup ho va viure com a premi col·lectiu incrementant el sentiment de pertinença a l'activitat.

Per finalitzar el treball es va fer una petita festa al taller, que va reforçar el grup, en la qual cada membre va repassar la seva feina, les seves aportacions, els seus dubtes i avenços en el procés. Alguns interns es van sorprendre del que havien fet i de la feina dels seus companys.

En la valoració com a monitor, es va arribar a tots els objectius i l'activitat es va consolidar com a grup més enllà de l'activitat diària. La companyonia es va traslladar fins i tot als patis, on es van reforçar els vincles de pertinença a aquesta activitat.

6. Annex

6.1. Bibliografia

EDWARDS, BETTY (1997). *Aprender a dibujar con el lado derecho del cerebro* Ed. Blume.

EDWARDS, BETTY (2001). *The New Drawing on The Right Side of the Brain*. Penguin Putnam. ISBN 0874774241.

SCHWARTZ, TONY (1995). *What Really Matters: Searching for Wisdom in America*. [Bantam Books](#). pp. 164. [ISBN 0553374923](#).

TORREANO, J. (2008). *Dibujar lo que vemos. La percepción de la Gestalt aplicada al dibujo*. Barcelona: Art Blume.

6.2. Llocs webs d'interès

<http://www.youtube.com/watch?v=pl1TLsOYahw>

Enllaç sobre l'experiència d'una científica que pateix un atac cerebral i que nota la divisió entre els dos hemisferis i com actua cadascun d'ells.

<http://www.drawright.com/>

Web oficial Betty Edwards.

http://en.wikipedia.org/wiki/Lateralization_of_brain_function

Informació per ampliar la teoria de Betty Edwards.

<http://www.teatrodinascosto.it/>

Aporta més informació sobre el teatre ocult de l'Annet Henneman.